

УДК 343.144:343.34

Тимофєєва Н. В. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Участь спеціаліста в організації та проведенні допиту під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва

Проаналізовано зміст роботи спеціаліста з підготовки до допиту, формулювання питань для різних категорій допитуваних, консультування щодо застосування тактичних прийомів для встановлення психологічного контакту з допитуваним.

Під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва переважно допитують: свідків (очевидців) нещасного випадку, потерпілих, посадових осіб, працівників підприємства, представників контрольно-наглядових органів, осіб, які брали участь у проведенні технічного розслідування нещасного випадку на виробництві.

Зміст допомоги спеціаліста полягає в роз'ясненні обставин, пов'язаних з умовами виробничої діяльності, організацією виробничих процесів, обов'язків допитуваних й інших учасників виробничої діяльності, порядку виконання певних робіт.

На підставі думок фахівців контрольно-наглядових органів визначено алгоритм допиту з огляду на особливості допиту посадових осіб і питань організації та правового регулювання виробничої діяльності, системи й структури обов'язків допитуваного щодо дотримання нормативних вимог з охорони праці.

Обґрунтовано доцільність ретельної підготовки до допиту. Висвітлено можливість використання спеціальних знань для підвищення ефективності цієї слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: спеціаліст; допит; спеціальні знання; злочини проти безпеки виробництва; розслідування.

Постановка проблеми. У криміналістиці допит – це засіб збирання і перевірки не лише доказів, а й інформації, відомостей про факти й обставини, що мають орієнтувальне значення, які слідчий чи інша вповноважена особа отримує від допитуваного шляхом проведення бесіди за допомогою вербальної та невербальної комунікації. Предмет допиту становлять обставини, які належать до предмета доказування, а також інші обставини, які можуть сприяти всебічному, повному,

об'єктивному кримінальному провадженню. Під час досудового розслідування допиту підлягають підозрюваний, свідок, потерпілий, експерт щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні [1, с. 487].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій доктрині чимало праць присвячено різним аспектам організації та проведення допитів. Проблематику залучення спеціаліста до проведення допиту в криміналістиці розглядають на рівні самостійних досліджень, а також у контексті методик розслідування злочинів.

Із цього приводу Б. В. Романюк зазначає, що спеціалісти своїми спеціальними знаннями, уміннями та навичками сприяють слідчому в проведенні допитів, зокрема допомагають йому:

- консультаціями, поясненнями тощо під час підготовки до проведення слідчої дії;

- виявити певні біопсихічні дані особи й установити психологічний контакт з допитуваним;

- обрати в межах закону й етики засоби психологічного впливу на допитуваного;

- точніше та повніше зрозуміти допитуваного, передусім фахівців, які використовують у розмові спеціальні професійні терміни;

- встановлювати рівень обізнаності допитуваного щодо питань, які вимагають спеціальних знань (наприклад, про технічну характеристику певного устаткування, облаштування, застосування зброї тощо);

- методично правильно спрямувати допит, з дозволу слідчого, формулюючи питання допитуваному;

- правильно усвідомити певні дані про обстановку й обставини злочину, що відтворені в показаннях особи, яку допитують;

- на фаховому рівні з'ясувати спеціальні питання щодо виникнення та перебігу події злочину, причин та умов, що йому сприяли;

- опрацювати спеціальні правила, нормативні документи, що стосуються регулятивної діяльності, пов'язаної з учиненням правопорушенням у певній галузі суспільного виробництва чи діяльності;

- пояснити (одночасно й допитуваному) не зрозумілі для нього терміни та положення нормативних документів, проведених експертиз;

- установити обставини, способи та мотиви злочинних дій;

- негайно припиняти неправдиві показання, пояснення певних специфічних діянь, осягнення та розуміння яких ґрунтується на наявності спеціальних знань;

- уточнити способи й інші дані, що стосуються вчиненого злочину;

- зафіксувати пред'явлені допитуваним документи або предмети, що мають значення для справи, способи криміналістичної зйомки, виготовлення зліпків із предметів тощо;

- визначити вірогідність правдивості показань допитуваних;

- зафіксувати за допомогою технічних засобів процес проведення допиту;

- скласти зі слів допитуваного складний план (схему), фоторобот;

- правильно використовувати спеціальну термінологію для записів у протоколі допиту, фіксувати документи та предмети, які направляють з окремим дорученням про допит іншому слідчому [2, с. 237–238].

Таку позицію дослідника ми цілком поділяємо, оскільки окреслені положення точно відображають основні завдання участі спеціаліста під час проведення допиту, зокрема й у контексті досліджуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Вивчення матеріалів правозастосовної практики засвідчило, що допит проводили в усіх без винятку провадженнях про злочини проти безпеки виробництва.

Допитуваними особами зазвичай є свідки (очевидці) нещасного випадку, потерпілий, службові особи, працівники підприємства, представники контрольно-наглядових органів та ін.

Специфіка допиту зазначених осіб у кожному випадку полягає в необхідності з'ясувати низку обставин, пов'язаних з умовами виробничої діяльності, організацією певних процесів, посадовими обов'язками, порядком виконання певних робіт тощо.

Саме тому важливе значення має своєчасне залучення спеціаліста до проведення допиту, передусім – на етапі його підготовки. Згідно з результатами аналізу практики, слідчі часто

не здійснюють належну підготовку до проведення допиту, що призводить до необхідності проведення повторних допитів з метою усунення дефіциту інформації та інших недоліків. Так, поширеними є випадки, коли проводять допит щодо загальних обставин нещасного випадку, а потім, під час уже іншої слідчої (розшукової) дії (здебільшого також допиту), відбувається уточнення різних специфічних обставин, які не було з'ясовано на попередньому допиті. Такі помилки надають додаткові можливості особам, які не зацікавлені давати правдиві показання, оцінити обізнаність слідчого й ужити заходів з метою подальшої протидії розслідуванню.

Розв'язання цієї та інших проблем полягає у використанні спеціальних знань, а саме залучення спеціаліста до організації і проведення допиту.

Визначальний вплив на результативність допиту в провадженнях про злочини проти безпеки виробництва має підготовка до його проведення. Значення підготовки полягає в тому, що слідчому потрібно спілкуватися з особами, які володіють спеціальними знаннями, а отже, слідчий повинен не лише мати уявлення, а й орієнтуватися в різних особливостях й аспектах таких знань.

Зміст допомоги спеціаліста під час підготовки до допиту охоплює низку дій, спрямованих на створення умов для успішного проведення цієї слідчої (розшукової) дії, зокрема:

1. Опрацювання термінології. Спеціаліст орієнтує слідчого щодо ключових понять і термінів (загальних та спеціальних), що стосуються або можуть стосуватися предмета допиту й будуть використані під час його проведення як допитуваними особами, так і слідчим. Це надасть можливість, по-перше, правильно, грамотно вести допит, а по-друге, сприятиме формуванню в допитуваного переконаності щодо обізнаності слідчого стосовно обставин події, що знижує ймовірність зловживань з боку допитуваного з метою введення слідства в оману або маніпулювання фактами і даними. Спеціаліст також може підібрати слідчому спеціальну літературу, вивчення якої може бути корисним, або запропонувати залучити до проведення допиту інших спеціалістів, якщо вбачає в цьому потребу.

2. Вивчення документів. Спеціаліст допомагає визначити документи, які потрібно вивчити перед проведенням допиту. Так,

у кожному разі доцільно ознайомитися з посадовими інструкціями особи, яку планують допитувати, з'ясувати зміст її показань за результатами опитування під час проведення технічного розслідування нещасного випадку, зіставити її показання з показаннями інших опитаних. Крім того, можуть становити інтерес документи про притягнення до відповідальності за порушення правил охорони праці, які були допущені допитуваним, медична документація, документи, які підтверджують кваліфікацію особи, тощо. Завдання спеціаліста – визначити для кожної категорії допитуваних спеціальний (індивідуальний) перелік документів, які відображають обставини, що мають значення для кримінального провадження, і надати допомогу слідчому під час аналітичної роботи з такими документами.

Зміст допомоги спеціаліста полягає в тому, що він може визначити, які саме докази (показання інших осіб (службових осіб підприємства, потерпілого, свідків, очевидців травматичної події, медичні довідки, документи з ознаками підроблення, висновки експертиз тощо) і в якій послідовності доцільно пред'явити допитуваному.

3. Ознайомлення з матеріалами технічного розслідування нещасного випадку. Під час технічного розслідування нещасного випадку комісія проводить низку дій для встановлення обставин і причин нещасного випадку. Серед таких дій – опитування різних категорій осіб. Перелік осіб, які підлягають опитуванню, може бути різним, проте в будь-якому разі цими особами повинні бути потерпілий, робітники, з якими він був пов'язаний у процесі праці, очевидці нещасного випадку, а також керівники та фахівці, від діяльності яких залежала безпека потерпілого. Слід акцентувати увагу на тому, що спеціаліст не вповноважений самостійно, без участі слідчого, проводити будь-які дії зі збирання доказів, а технічний інспектор здійснює такі дії самостійно або ж у складі комісії, залучаючи до участі в них працівників підприємства та громадських організацій.

Ознайомлення зі змістом відповідних протоколів під час підготовки до допиту надає можливість попередньо визначити позицію допитуваних та їх ставлення й причетність до події, що допомагає визначити стратегію і тактику допиту, інших слідчих (розшукових) дій, передбачити можливу протидію та її способи, підготуватися до спілкування на фаховому рівні.

До спеціаліста звертаються для контролю за дотриманням вимог до оформлення результатів технічного розслідування нещасного випадку. Так, під час проведення опитування це може бути консультація про те, чи вповноважена особа проводити опитування, чи повністю відображено у відповідях відомі обставини та факти, чи вичерпний перелік запитань, чи відповідає протокол опитування встановленій формі тощо. Також варто спільно проаналізувати зміст показань опитаних. Спеціаліст акцентує увагу слідчого на прогалинах, суперечностях у показаннях, повідомляє про ризики необ'єктивності (якщо є підстави так вважати), пропонує сформулювати запитання для допиту з метою усунення недоліків, прогалин, суперечностей.

4. Формулювання запитань для допиту. Допомога спеціаліста потрібна для визначення характеру, послідовності та змісту запитань для різних категорій допитуваних.

Наприклад, під час допиту потерпілого обов'язково потрібно з'ясувати, яку операцію він виконував, якими технічними засобами користувався, чи відповідає порядок його дій нормативним вимогам, що визначені для такої операції, у якому положенні знаходився до, під час і після виконання операції, які порушення правил були допущені ним та іншими особами, хто і коли проводив інструктаж, чи забезпечений потерпілий засобами індивідуального захисту, який їх стан тощо.

Спеціаліст, який має досвід проведення технічних розслідувань нещасних випадків (був членом комісії, працював у контрольно-наглядних органах), може запропонувати запитання, які нададуть можливість з'ясувати, чи не чинили тиск на потерпілого з метою приховати нещасний випадок або необ'єктивно відобразити інформацію про травматичну подію. Наприклад, чи надходили пропозиції щодо допомоги в лікуванні в обмін на згоду потерпілого не повідомляти про нещасний випадок. Запитання про характер приховуваних обставин (брак засобів індивідуального захисту, непроходження навчання, інструктажу, медичного огляду, неналежне документальне оформлення робіт) потрібні для встановлення справжніх причин настання нещасного випадку й відповідальних осіб.

Якщо потерпілого неможливо допитати (загинув, перебуває в тяжкому стані), слід з'ясувати обставини нещасного випадку шляхом допиту очевидців. Важливо з'ясувати, хто може бути

очевидцем події. Так, виконання виробничих операцій передбачає документальну регламентацію, у якій відображено, хто саме має виконувати роботу, який порядок її виконання тощо. Тому якщо, наприклад, у наряді-допуску зазначено склад бригади, то можна передбачити, що очевидцями були саме ці особи.

Службові особи, на яких покладено обов'язок дотримання різних нормативних вимог, не завжди зацікавлені давати правдиві показання, оскільки це може стати причиною притягнення їх до відповідальності. Намагання скористатися своїми перевагами щодо обізнаності про особливості регламентації, порядок виконання робіт – типова лінія поведінки допитуваних. Слідчому доцільно звернутися до спеціаліста за роз'ясненнями щодо службових обов'язків, меж відповідальності різних категорій допитуваних. Спеціаліст також допоможе визначити коло осіб, яких потрібно допитати. Особливість допиту різних категорій осіб під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва полягає в тому, що, попри схожий, на перший погляд, характер запитань, які потрібно з'ясувати під час допиту, важливо знати обов'язки різних службових осіб підприємства, оскільки це визначає їх відповідальність. Під час допиту, наприклад, головного інженера, керівника підрозділу з охорони праці, безпосереднього виконавця робіт, у процесі виконання яких стався нещасний випадок, потрібно орієнтуватися в змісті їхніх обов'язків, межах відповідальності, повноваженнях. Роз'яснення цих особливостей – завдання спеціаліста.

Згідно з результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень, оптимальним підходом слід вважати групування запитань для службових осіб. Узагальнення правозастосовної практики надало можливість сформулювати такий алгоритм допиту:

1. Організаційно-правова та професійна складові запитань для допиту (ким працює, з якого часу, професія, суміжні спеціальності, як призначений на посаду, досвід роботи за спеціальністю і загальний, хто є безпосереднім керівником).

2. Посадові обов'язки та вимоги з охорони праці (перелік обов'язків, якими документами регламентовані, чи ознайомлена особа зі своїми обов'язками, чим це підтверджено, хто ознайомив, коли, за які об'єкти відповідальний, які роботи

виконує, які обов'язки з охорони праці, який розподіл обов'язків і відповідальності між інженерно-технічними працівниками).

3. Контроль за дотриманням правил охорони праці (чи здійснюють, ким, як, періодичність, чи були порушення, яких заходів реагування було вжито, стан забезпеченості інструкціями й іншими нормативними документами з охорони праці).

4. Навчання безпечних прийомів праці, інструктаж (чи проходив допитуваний, коли, хто проводив навчання, чим це підтверджено, інструктаж (зміст, коли проходив, хто проводив, де і коли), підтверджувальні документи).

5. Забезпеченість засобами індивідуального захисту, їх використання (спецодяг, спецвзуття, каски, захисні окуляри тощо, стан, чи використовували).

6. Безпосереднє виконання робіт (хто дав розпорядження, хто керував виконанням робіт, стан технологічного оснащення, обладнання робочого місця, огорожувальні, захисні пристрої (наявність, стан), яких заходів безпеки необхідно було дотримуватися, як фактично виконували роботу, дії потерпілого (яку операцію виконував, яким інструментом, як себе поводив, хто перебував поруч із потерпілим, його дії).

7. Заходи реагування на нещасний випадок (медична допомога, повідомлення керівництва, уповноважених органів, ким і яких заходів ужито для збереження обстановки на місці події).

8. Технічне розслідування нещасного випадку (доцільність допиту осіб, які брали участь у технічному розслідуванні, і перелік запитань залежать від результатів технічного розслідування (недоліки, прогалини, нез'ясовані обставини, порушення тощо).

Такий загальний алгоритм може бути застосовано під час допиту різних категорій осіб у будь-яких кримінальних провадженнях про злочини проти безпеки виробництва. Він спрощує уявлення про специфічні особливості допиту службових осіб, оскільки надає можливість охопити систему організації та правового регулювання виробничої діяльності, систему і структуру обов'язків допитуваного щодо дотримання нормативних вимог з охорони праці й техніки безпеки, що забезпечує точність і повноту встановлюваних даних.

Залежно від обставин кримінального правопорушення спеціаліст може запропонувати конкретизовані запитання (щодо порядку проведення певного виду робіт або уточнення кола

обов'язків службових осіб, меж відповідальності з огляду на розподіл обов'язків осіб, відповідальних за охорону праці, тощо).

Важливе значення має допомога спеціаліста під час проведення допиту, яка полягає у фіксації процесу допиту за допомогою технічних засобів. Зокрема, відеозапис згодом надасть можливість додатково проаналізувати спільно зі спеціалістом ті аспекти, які цікавлять слідчого (поведінка, намагання допитуваного маніпулювати за допомогою наявних спеціальних знань, уточнення, роз'яснення незрозумілих термінів тощо).

Висновки. Отже, головна особливість проведення допитів у кримінальних провадженнях про злочини проти безпеки виробництва полягає в необхідності встановлення (з'ясування) специфічних обставин і фактів, що зумовлені особливим порядком правової регламентації правовідносин у сфері охорони праці та безпеки. Для різних учасників трудових правовідносин залежно від їхнього службового становища, організаційної форми підприємства, виду господарської діяльності тощо встановлено різні повноваження, права й обов'язки. Сформувати об'єктивне, системне та повне уявлення про ці обставини допомагає саме спеціаліст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.
2. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навч. посіб. / Б. В. Романюк. – Київ : Аванпост-Прим, 2010. – 304 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, V.H., Nor, V.T., & Shumylo, M.Ye. (Eds.). (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine]*. Kyiv: Yustinian [in Ukrainian].
2. Romaniuk, B.V. (2010). *Uchast spetsialista na stadii dosudovoho slidstva [Participation of a specialist in the pre-trial investigation phase]*. Kyiv: Avanpost-Prym [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 23.04.2018

Tymofieieva N. – *Researcher of the Scientific Laboratory on the Problems of Pre-Trial Investigation of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine*

Participation of a Specialist in Organizing and Conducting Interrogations in the Investigation of Crimes against Production Safety

The content of the specialist's work on preparation for interrogation, formulation of questions for various categories of interrogators, assistance in the application of tactical methods, establishment of psychological contact with the interrogator are revealed and analyzed.

It was established that in the investigation of crimes against the safety of production, mainly interrogate: witnesses (witnesses) of an accident, the victim, officials, employees of the enterprise, representatives of control and supervisory bodies, persons who participated in conducting a technical investigation of an accident at work.

The content of the assistance of a specialist, which includes clarification of circumstances related to the conditions of production activity, the organization of production processes, the duties of interrogators and other participants in production activities, the procedure for the execution of certain works, is determined and disclosed.

Considering the opinion of the specialists of the control and supervisory bodies, an algorithm for interrogation taking into account the peculiarities of interrogation of the officials and the issues of the organization and legal regulation of production activity, the system and structure of the duties of the interrogator regarding observance of normative requirements on occupational safety and safety are proposed.

The expediency of thorough preparation for interrogation of employees of the enterprise is substantiated and the possibilities of use of special knowledge for the increase of the effectiveness of such interrogations are revealed.

Keywords: specialist; interrogation; special knowledge; crimes against production safety; investigation.